

TEISĖ Į TEISINĘ PAGALBĄ EUROPOJE

„Injustice anywhere is a threat to justice everywhere“

– Rev. Martin Luther King, Jr.

Agnė Limantė

Lietuvos teisės instituto
mokslo darbuotoja
socialinių mokslų daktarė
Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius, Lietuva
El. paštas: agne.limante@gmail.com

Manfredas Limantas¹

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros lektorius
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: limantas@gmail.com

Straipsnyje analizuojamas teisės į teisinę pagalbą reguliavimas tarptautinėje ir ES teisėje, ypatingą dėmesį skiriant teisinės pagalbos kokybės standartų Europoje paieškoms, jiems apibendrinti ir kritiškai įvertinti.

The article analyses regulation of the right to legal aid in international and EU law. Particular attention is paid to the search of legal aid quality standards in Europe, their overview and critical assesment.

Įvadas

Teisė į teisinę pagalbą pripažįstama svarbia žmogaus teise bei pagrindu kitoms pamatinėms teisėms įgyvendinti, nes ji leidžia asmeniui praktiškai apginti savo teises². Ji yra viena iš pagrindinių teisės į teisingumą³ užtikrinimo būdų. Kaip nurodė Gabriela Knaul, Jungtinių Tautų (JT) Žmogaus teisių tarybos specialioji pranešėja teisėjų ir teisininkų nepriklausomumo klausimais⁴, teisinė pagalba yra esminis teisingos, humaniškos ir veiksmingos teisingumo administravimo sistemos, grindžiamos teisinės valstybės principu, elementas. Ji padeda įgyvendinti teisę į teisingą teismą ir veiksmingą teisinę gynybą, taip pat užtikrinti visuomenės pasitikėjimą teisingumo administravimu.

¹ Straipsnyje pateikiama individuali autoriaus pozicija, kuri neatspindi oficialios jo darbdavio – Europos Komisijos – pozicijos nagrinėjama klausimais.

² Jei nenurodyta kitaip, šiose straipsnyje teisinė pagalba bus suprantama plačiai, įskaitant pirminio pobūdžio teisinės informacijos teikimą ir konsultacijas, ginčų sprendimą ne teismo tvarka ir teisinę pagalbą civilinėse, administracinėse ir baudžiamosiose bylose pakankamai finansinių lėšų neturintiems ir kitiems marginalizuotiems asmenims.

³ Lietuvių kalboje nėra nusistovėjusio angliško termino „access to justice“ vertimo. Jis dažnai verčiamas skirtingai, atsižvelgiant į vartojimo kontekstą. Pvz., ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio 3 dalyje randama „teisė į teisingumą“, Komisijos dokumentuose – „prieiga prie teisingumo“, ES Teisingumo Teismo praktikoje – „teisė kreiptis į teismą“.

⁴ Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Gabriela Knaul, 15/03/2013, A/HRC/23/43 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/23/43>, p. 5.

Teisė į teisinę pagalbą šiuolaikinėje teisėje yra įsitvirtinusi ir daugelyje pasaulio šalių tokia pagalba yra teikiama⁵. Itin didelė pažanga pasiekta kai kuriose išsivysčiusiose šalyse, kaip antai Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose, Suomijoje, Naujojoje Zelandijoje, Kanadoje. Vis dėlto net ir šiose šalyse pastaraisiais metais pastebimas teisinės pagalbos finansavimo ir jos apimties mažėjimas. Mažėjant finansavimui daugiau dėmesio pradedama skirti efektyvesniam viešųjų finansų teisinės pagalbos srityje panaudojimui bei šių paslaugų veiksmingumo didinimui. Kartu pastebima tendencija gerinti nemokamų paslaugų kokybę ir šios kokybės vertinimo būdus. Šie procesai vyksta ir Europos Sąjungos šalyse, bet ir jose netrūksta su teisine pagalba ir jos kokybe susijusių sunkumų⁶.

Šio straipsnio tyrimo objektas – teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo sistemos reguliavimas ir vertinimas tarptautiniuose ir ES dokumentuose, Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktikoje ir šių sričių tiriančių ekspertų darbuose. Teisinės pagalbos kokybę straipsnyje analizuojama neapsiribojant viena konkrečia teisės šaka ar teisinės pagalbos tipu (pirminė, antrinė, laikina teisinė pagalba). Dėl ribotos tyrimo apimties šiame straipsnyje nebus analizuojama Lietuvos teisinės pagalbos sistemos atitiktis tarptautiniams kokybės standartams ir gerajai praktikai. Straipsnio tikslas – apžvelgti teisės į teisinę pagalbą reguliavimą tarptautinėje ir ES teisėje, ypatingą dėmesį skiriant bendrą teisinės pagalbos kokybės standartų Europoje paieškoms, juos kritiškai įvertinti ir apibendrinti. Atitinkamai straipsniui keliami šie uždaviniai: (i) apžvelgti su tyrimo objektu susijusius tarptautinius ir ES dokumentus bei EŽTT praktiką, (ii) kritiškai įvertinti jų indėlį plėtojant teisinės pagalbos kokybės standartus ir (iii) atliktų tyrimų pagrindu sistemiškai pristatyti tam tikrus bendrus teisinės pagalbos kokybės elementus. Analizuojant tarptautinius ir ES dokumentus bei EŽTT praktiką straipsnyje taikyti sisteminės analizės ir lyginamasis tyrimo metodai, o apibendrinant teisinės pagalbos standartus ir darant išvadas remtasi ir loginiu-analitiniiu ir dedukciniu tyrimo metodais.

Straipsnis aktualus net tik Lietuvos, bet ir ES mastu, nes tyrimų šioje svarbioje srityje vis dar trūksta. Lietuvoje nagrinėjamai temai skirtų mokslinių tyrimų nedaug. Tam tikrus šios temos aspektus yra analizavę I. Montvydienė, S. Pauraitė, I. Krolienė, E. Gruodytė⁷. Taip pat paminėtina 2015 m. lap-

⁵ Prieiga prie teisės į teisinę pagalbą yra aktualesnė besivystančioms valstybėms, kuriose piliečiai turi mažesnes pajamas ir gynybos galimybes. Žr. Economic and Social Council Resolution 2007/24, International cooperation for the improvement of access to legal aid in criminal justice systems, particularly in Africa [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/ECOSOC_Resolution_2007_24.pdf>; Widening Access to Justice: Quality of Legal Aid and New UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid. International Workshop Report, UNDP, 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Legal%20Aid%20Workshop.pdf>>.

⁶ 2013 m. Komisijos atliktas poveikio vertinimas atskleidė, kad daugelyje ES valstybių narių vis dar nėra teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo sistemų (žr. poveikio vertinimo santraukos pirmą dalį): Commission Staff Working Document, Executive Summary of the Impact Assessment Accompanying the document Directive of the European Parliament and of the Council on provisional legal aid for suspects or accused persons deprived of liberty and legal aid in European arrest warrant proceedings. /SWD/2013/0477 final/. Be to, trūksta statistinių duomenų apie teisinės pagalbos teikimą bei kokybės užtikrinimą ES valstybėse narėse. Plačiau apie tai žr. poveikio vertinimo 4.3. punktą: Commission Staff Working Document, Impact Assessment Accompanying the Proposal for Measures on Legal Aid for Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. SWD/2013/0476 final.

⁷ MONTVYDIENĖ, I. Asmens turinės padėties kriterijus suteikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą civilinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose. *Jurisprudencija*, 2007, t. 95(5); PAURAITĖ, S. Valstybės garantuojamos pirminės teisinės pagalbos teikimo problemos. *Ekonomikos ir vadybos aktualijos* [elektroninis išteklius], 2010; KROLIENĖ, I. Valstybės garantuojama teisinė pagalba kaip teisės į teisminę gynybą užtikrinimo priemonė. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys* [Elektroninis išteklius], 2010, p. 116–136; GRUODYTE, E.; KIRCHNER, S. Pro Bono Work vs. Legal Aid: Approaches to Ensuring Access to Justice and the Social Responsibility of the Attorney. *Baltic Journal of Law & Politics*, 2012, t. 5 (2), p. 43–64; GRUODYTE, E.; KIRCHNER, S. The Contribution of the European Charter of Human Rights to the Right to Legal Aid. Publikuota KE-RIKMAE, T. *Protecting Human Rights in the EU. Contraversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights*. Springer, 2014, p. 71–90.

kričio mėnesį Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijoje vykusio konferencija „Valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba: *status quo* ir iššūkiai“, kurioje pranešėjai daug dėmesio skyrė teisinės pagalbos kokybės klausimams. Užsienio literatūroje tyrimų taip pat nėra daug – nors tiriama teisė į teisinę pagalbą, mažiau dėmesio skiriama teisinės pagalbos kokybei. Iš užsienio autorių paminėtini A. Paterson, A. Sherr⁸ ir prof. Moorhead⁹, išsamiau tyrę teisinių paslaugų kokybę Anglijoje ir Velse. Šio straipsnio originalumą atskleidžia pasirinktas tyrimo objektas ir tikslai – siekiama naujai įvertinti tarptautinės ir ES teisės, taip pat EŽTT pažangą plėtojant teisinės pagalbos kokybės standartus ir sistemškai pristatyti tam tikrus bendrus teisinės pagalbos kokybės elementus. Taip tikimasi paskatinti tolesnius tyrimus ir praktines reformas teisinės pagalbos kokybės politikos srityje.

1. Teisės į teisinę pagalbą įtvirtinimas tarptautiniuose ir ES dokumentuose

1.1. Teisės į teisinę pagalbą įtvirtinimas tarptautiniuose dokumentuose

Teisė į teisinę pagalbą šiuolaikinėje teisėje pripažįstama kaip neatskiriama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir kitų gynybos teisių dalis. Dažniausiai nemokama teisinė pagalba aptinkama atsižvelgiant į baudžiamosios teisės kontekstą – ji įtvirtinta tiek tarptautinėse sutartyse, tiek tarptautinių teismų ir organizacijų sprendimuose, gairėse ir rekomendacijose.

Iš tarptautinių instrumentų paminėtinas Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau – TPPTP)¹⁰ 14 straipsnis, kurio 3 dalies d punkte tarp kitų procesinių garantijų nurodoma, kad kiekvienas asmuo, nagrinėjant bet kurią jam pareikštą kaltinimą, turi teisę būti „teisiamas jam dalyvaujant ir galėtų gintis pats arba padedamas savo pasirinkto gynėjo; jeigu jis neturi gynėjo, turi būti informuotas apie teisę turėti gynėją; turėti paskirtą jam gynėją kiekvienu atveju, kai teisingumo interesai to reikalauja, ir kiekvienu atveju nemokamai, kai jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui apmokėti“. Analojiška nuostata randama ir JT priimtos Tarptautinės konvencijos dėl visų migruojančių darbuotojų ir jų šeimos narių teisių apsaugos¹¹ 18 straipsnio 3 dalies d punkte¹². Teisė į teisinę pagalbą garantuojama ir JT vaiko teisių konvencijos¹³ 37 straipsnio d punkte nurodant, kad „kiekvienas vaikas, kuriam atimta laisvė, turėtų teisę tuoj pat gauti teisinę ir kitokią pagalbą“, o 40 straipsnio 2 dalies b(iii) punkte papildomai numatoma, kad kiekvienas vaikas, kuris laikomas pažeidusiu baudžiamuosius įstatymus arba kaltinamas juos pažeidus, turi būti „neatidėliojant supažindinamas su <...> sprendimu, <...> dalyvau-

⁸ PATERSON, A. Peer Review and Quality Assurance. *Clinical Law Review*, 2007, t. 13, p. 757; SHERR, A.; PATERSON, A. Professional Competence, Peer Review and Quality Assurance in England and Wales and in Scotland. *Alberta Law Review*, 2008, t. 45 (5), p. 151.

⁹ MOORHEAD, R.; HARDING, R. *Quality and Access: Specialist and tolerance work under civil contracts*, Stationery Office, Norwich, 2004; DEVEREUX, A; TUCKER, J; MOORHEAD, R.; CAPE, E. *Legal Services Commission 'Quality Assurance for Advocates'*, Centre for Professional Legal Studies, Cardiff Law School, 2008.

¹⁰ *Valstybės žinios*, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

¹¹ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990, United Nations, Treaty Series, vol. 2220, p. 3; Doc. A/RES/45/158. Lietuva nėra šios konvencijos dalyvė.

¹² Teisė į nemokamą teisinę pagalbą taip pat minima, pvz., Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977), 93 punktas (ankstesnė redakcija); Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment. United Nations General Assembly Resolution No. 43/173 of 9 December, 1988, 17 principas; Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990, 6 principas.

¹³ *Valstybės žinios*, 1995-07-21, Nr. 60-1501.

jant advokatui arba kitam atitinkamam asmeniui¹⁴. Vaiko teisių komitetas papildomai yra nurodęs, kad ši pagalba turėtų būti nemokama¹⁴.

Regioninėse sutartyse, ypač Europoje, tiesiogiai ir aiškiai nurodoma, kad teisinė pagalba turėtų būti nemokama¹⁵. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK)¹⁶ 6 straipsnio 3 dalies c punkte numatoma, kad kiekvienas asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turi teisę „gintis pats arba per savo pasirinktą gynėją arba, jei jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui atlyginti, turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai“.

Įtvirtinus teisę į teisinę pagalbą ir šiai tapus bendrai pripažįstama, tarptautiniu lygiu pradedami formuluoti bendri minimalūs teisinės pagalbos standartai. Pagrindiniai principai, kuriais turėtų būti grindžiamas teisinės pagalbos teikimas baudžiamosiose bylose, išdėstyti JT dokumente „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“¹⁷, kurį JT Generalinė Asamblėja priėmė 2012 m. gruodžio 20 d. (toliau – JT principų ir gairių dokumentas). Tai pirmas tokio pobūdžio tarptautinis dokumentas, kviečiantis visas JT valstybes užtikrinti tinkamą teisinės pagalbos sistemos veikimą.

1.2. Teisės į teisinę pagalbą įtvirtinimas ES dokumentuose

Teisinės pagalbos sistemos veikia visose ES valstybėse narėse, tačiau jų apimtis ir kokybė vis dar labai skiriasi¹⁸. ES ėmėsi tam tikrų derinimo veiksmų, skirtų užtikrinti tinkamą teisinės pagalbos teikimą ES teritorijoje.

ES yra priėmusi derinamuosius teisės aktus aptariamoje srityje dviem kryptimis:

- a) *Kilus vienos ES valstybės narės ribas peržengiančiam ginčui;*
- b) *Procesinėms teisėms ir teisei į pagalbą užtikrinti baudžiamosiose bylose.*

¹⁴ Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 (2007), “Children’s rights in juvenile justice”. Taip pat žr. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty United Nations General Assembly Resolution No. 45/113 of 14 December 1990, 18(a) punktą; United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice or ‘Beijing’ rules’ of 1985, adopted by General Assembly Resolution 40/33 of 29 November 1985, 15.1 taisyklę. Be to, teisinės pagalbos teikimą tarptautinį elementą turinčiose civilinėse bylose reguliuoja 1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą. *Valstybės žinios*, 2000-05-31, Nr. 44-1251, taip pat Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo. *Valstybės žinios*, 1996-02-28, Nr. 18-459.

¹⁵ Nuoroda į teisinę pagalbą daroma ir Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartijos protokolo dėl moterų teisių Afrikoje 8 straipsnyje (Protocol to the African Charter on Human and Peoples’ Rights on the Rights of Women in Africa [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.achpr.org/instruments/women-protocol/#8>>), Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartijos protokolo dėl Afrikos Žmogaus ir Tautų Teisių Teismo įkūrimo 10 straipsnio 2 dalyje (Protocol to the African Charter on Human and Peoples’ Rights on the Establishment of the African Court on Human and Peoples’ Rights. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.achpr.org/instruments/court-establishment/>>), taip pat Amerikos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio 2 dalies e punkte (American Convention on Human Rights. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-09]. Prieiga per internetą: <https://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm>).

¹⁶ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

¹⁷ UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, adopted by the United Nations General Assembly in December, 2012. UN-Doc A/RES/67/187.

¹⁸ Pavyzdžiui, 2014 m. atliktas tarptautinis tyrimas parodė, kad kai kuriose ES valstybėse narėse nėra teikiama teisinė pagalba administracinėse, šeimos teisės ir kitų kategorijų bylose. Plačiau žr. BARENDRECHT, M.; KISTEMAKER, L.; SCHOLTEN, H. J.; SCHRADER, R. Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice. HUIL, 2014, p. 30 ir toliau [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-09]. Prieiga per internetą: <http://www.huil.org/data/sitemanagement/media/Report_legal_aid_in_Europe.pdf>. Didelius valstybių narių tiek teisinės pagalbos praktikos, tiek ir teisinio reguliavimo skirtumus taip pat patvirtino Komisijos atliktas poveikio vertinimas. Žr. Commission Staff Working Document, Impact <...>, 4.1.1. punktą.

1.2.1. Teisinė pagalba kilus vienos ES valstybės narės ribas peržengiančiam ginčui

2003 m. buvo priimta bendroji Tarybos direktyva 2003/8/EB dėl teisinės pagalbos tarptautiniuose ginčiuose¹⁹. Pagrindinis šios direktyvos tikslas – užtikrinti tinkamą teisinės pagalbos lygį tarptautiniuose ginčiuose nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiuose ginčiuose normas. Jeigu direktyvoje nenumatoma tam tikram atvejui taikytinų specialių taisyklių, su teisine pagalba susijusio civilinio proceso klausimus sprendžia nacionalinės valdžios institucijos. Direktyvoje nurodoma valstybėms narėms suteikti teisinę pagalbą tarptautiniuose ginčiuose, tačiau nelinečiama su teisinės pagalbos kokybe susijusių klausimų.

Pareiga suteikti teisinę pagalbą minima ir kituose ES teisės aktuose. Pavyzdžiui, teisinės pagalbos nuostatos įtrauktos ir į 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamento 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo ir vykdymo (Reglamentas Briuselis II bis) 50 straipsni²⁰, 2008 m. gruodžio 18 d. Reglamento 4/2009 dėl jurisdikcijos išlaikymo prievolių srityje V skyrių²¹ ir kt.

Teisinės pagalbos užtikrinimo reikalavimas esant vienos ES valstybės narės ribas peržengiantiems ginčams svarbus garantuojant tinkamą ES vidaus rinkos veikimą, o ypač laisvą asmenų judėjimą. Esant aktyviai migracijai ES viduje, taip pat dėl didelio kiekio sandorių tarp valstybių narių subjektų ginčai su tarptautiniu elementu ES kyla itin dažnai.

1.2.2. Teisinė pagalba baudžiamajame procese

Po Lisabonos sutarties priėmimo ES veiksmai šioje srityje itin suaktyvėjo, buvo priimta keletas direktyvų ir rekomendacijų. ES teisė į teisingą bylos nagrinėjimą baudžiamosiose bylose įgyja papildomą reikšmę. ES yra užsibrėžusi tikslą puoselėti ir plėtoti laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, kurios vienas iš elementų yra teismo sprendimų tarpusavio pripažinimo principas. Šiam principui įgyvendinti būtina išankstinė sąlyga, kad valstybės narės pasitiktų viena kitos baudžiamosios teisės sistemomis, o tai priklauso nuo įvairių veiksnių, be kita ko, įtariamųjų ir kaltinamųjų teisių apsaugos mechanizmų ir standartų. Dėl šios priežasties po Lisabonos sutarties priėmimo įgijusi didesnę kompetenciją veikti baudžiamosios teisės srityje, ES ėmėsi aktyvių veiksmų²² siekdama nustatyti minimalius bendrus procesinių teisių baudžiamajame procese standartus, visų pirma užtikrinti, kad būtų tinkamai apsaugotos pagrindinės įtariamųjų ir kaltinamųjų teisės.

2009 m. lapkričio 30 d. Taryba priėmė Rezoliuciją dėl veiksmų plano, skirto įtariamųjų bei kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose teisėms sustiprinti²³. Veiksmų plane numatoma laipsniškai priimti priemones, susijusias su teise į vertimo raštu ir žodžiu paslaugas (A priemonė), teise gauti informaciją apie teises ir informaciją apie kaltinimus (B priemonė), teise į teisinę konsultaciją ir teisinę pagalbą (C priemonė), teise į giminių, darbdavių ir konsulinių įstaigų informavimą (D priemonė) ir specialio- mis pažeidžiamų įtariamųjų bei kaltinamųjų apsaugos taisyklėmis (E priemonė)²⁴.

¹⁹ OL L 026, 31/01/2003 p. 41–47. Dar 1999 m. Tamperėje Europos Vadovų Taryba paragino Tarybą nustatyti minimalias normas, užtikrinančias visoje Sąjungoje tinkamą teisinės pagalbos lygį tarptautinėse bylose.

²⁰ OJ L 338, 23/12/2003, p. 1–29.

²¹ OJ L 7, 10/1/2009, p. 1–79.

²² Teisinis pagrindas – Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 82 straipsnis, kurio 2 dalyje numatyta galimybė nustatyti tokias valstybėse narėse taikytinas būtiniausias taisykles, kokių reikia nuosprendžiams ir teismo sprendimams pripažinti bei palengvinti policijos ir teismų bendradarbiavimą tarpvalstybinio pobūdžio baudžiamosiose bylose.

²³ OL C 295, 4/12/2009, p. 1.

²⁴ Paminėtina, kad 2010 m. Europos Vadovų Tarybos patvirtintoje Stokholmo programoje didelė reikšmė skiriama asmenų teisėms baudžiamosiose bylose stiprinti. Stokholmo programa – Atvira ir saugi Europa piliečių labai ir saugumui, OL C 115, 2010 5 4, p. 1.

Įgyvendinant šį planą priimta 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese²⁵ (A priemonė), 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese²⁶ (B priemonė), o 2013 m. spalio 22 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui²⁷ (C ir D priemonė).

Nagrinėjamai temai svarbi būtent pastaroji direktyva²⁸. Ją Lietuva turi įgyvendinti iki 2016 m. lapkričio 27 dienos. Direktyva reikalauja užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę turėti advokatą tokiu laiku ir būdu, kad atitinkami asmenys galėtų praktiškai ir veiksmingai pasinaudoti savo teise į gynybą.

Vertėtų paminėti, kad 2013 m. lapkričio mėn. Europos Komisija taip pat pateikė paketą pasiūlymų²⁹, kaip toliau stiprinti procesines garantijas baudžiamajame procese, įskaitant Pasiūlymą dėl Direktyvos dėl laikinosios teisinės pagalbos³⁰, bei dvi svarbias Komisijos rekomendacijas – (i) 2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendaciją dėl įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamosiose bylose teisės į teisinę pagalbą³¹ bei (ii) Komisijos rekomendaciją dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose³². Atkreiptinas dėmesys, kad nors rekomendacijos neturi privalomosios galios, valstybės narės iki 2016 m. lapkričio mėn. turėtų informuoti Komisiją apie priemones, kurių imtasi šioms rekomendacijoms įgyvendinti. Plačiau šie dokumentai aptariami kitame skyriuje.

2. Teisinės pagalbos kokybės standartų paieška ES teisėje

Apžvelgus teisei pagalbai skirtus tarptautinius ir ES dokumentus, detaliau reikėtų analizuoti teisinės pagalbos kokybės klausimą – būtent jam vis daugiau dėmesio skiriama Europoje ir už jos ribų. Šioje dalyje siekiama identifikuoti ir įvertinti teisinės pagalbos kokybės elementus ES teisės aktuose.

Pažymėtina, kad ES Teisingumo Teismo praktikoje dar nepasitaikė bylų, kurios būtų tiesiogiai susijusios su teisinės pagalbos kokybe³³. Pirmųjų reikalavimų teisinės pagalbos kokybei apraiškų galima aptikti 2000 m. išleistoje Europos Komisijos žaliojoje knygoje dėl teisinės pagalbos valstybės sienas peržengiančiose civilinėse bylose³⁴. Šioje žaliojoje knygoje Komisija svarsto, kaip būtų galima pagerinti teisės į teisinę pagalbą įgyvendinimą valstybės sienas peržengiančiuose ginčiuose. Viena vertus,

²⁵ OL L 280, 26/10/2010, p. 1.

²⁶ OL L 142, 1/6/2012, p. 1. Joje, be kita ko, numatyta, kad įtariamieji arba kaltinamieji būtų nedelsiant informuojami apie teisę turėti advokatą, o įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurie yra suimami arba sulaikomi, nedelsiant įteikiamas raštiškas pranešimas apie teises, jame pateikiama informacija apie teisę turėti advokatą.

²⁷ OJ L 294, 6/11/2013, p. 1.

²⁸ Direktyva skatinama taikyti chartiją, ypač jos 4, 6, 7, 47 ir 48 straipsnius, remiantis EŽTK 3, 5, 6 ir 8 straipsniais, kaip juos išaiškino EŽTT, kuris savo praktikoje nuolat nustato standartus dėl teisės turėti advokatą. EŽTT praktikoje nustatyta, *inter alia*, kad, siekiant užtikrinti proceso teisingumą, įtariamasis arba kaltinamasis turi galėti gauti įvairių paslaugų, konkrečiai susijusių su teisine pagalba.

²⁹ COM(2013) 820 final.

³⁰ COM(2013) 824 final. Priemonės pažeidžiamiems įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose apsaugoti (E priemonė) pateikiamos viename pakete su šia iniciatyva kartu su Direktyva, kuria siekiama užtikrinti tam tikrus nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme elementus.

³¹ OJ C 378, 24/12/2013, p. 11–14.

³² OJ C 378, 24/12/2013, p. 8–10.

³³ ES Teisingumo Teismo praktikos paieškos sistemoje randamos tik bylos, susijusios su pačia prieiga prie teisinės pagalbos ES teisėje ir su galimybe teisinės pagalbos paslauga naudotis juridiniams asmenims. Ši praktika straipsnyje nebus nagrinėjama, nes ji nepatenka į pasirinktą tyrimo objektą. EUR-LEX paieška. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>>.

³⁴ Green Paper from the Commission – Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross – border litigant. COM/2000/0051 final.

Komisija pažymi, kad nepakankamas teisinę pagalbą teikiančių advokatų finansavimas gali kenkti teisinių paslaugų kokybei. Kartu siūloma vykdyti teisinės pagalbos teikėjų, gavėjų ir kitų susijusių subjektų mokymą ir informavimą, taip pat sukurti tarptautiniuose civiliniuose ginčiuose pagalbą teikiančių advokatų specialų žymėjimą ir duomenų bazę – visa tai turėtų padėti teisinės pagalbos gavėjui geriau įgyvendinti teisę į veiksmingą pagalbą tarptautiniuose ginčiuose.

Vis dėlto šios idėjos iki šiol nebuvo įgyvendintos praktiškai. Po Žaliosios knygos 2003 m. priimta minėta direktyva 2003/8/EB dėl teisės kreiptis į teismą tarptautiniuose ginčiuose³⁵ neįtraukė jokių specifinių teisinės pagalbos kokybės elementų. Preambulės 10 konstatuojamojoje dalyje užsimenama, kad „teisinė pagalba yra laikoma *tinkama*, kai ji leidžia gavėjui *tinkamai* įgyvendinti teisę kreiptis į teismą šioje direktyvoje nustatytais sąlygomis“. Direktyvos 3 straipsnyje patikslinama, kad teisinė pagalba yra tinkama, jei ji užtikrina a) ikiteismines konsultacijas siekiant taikos sutarties ir b) teisinę pagalbą bei atstovavimą teisme ir gavėjo atleidimą nuo bylinėjimosi išlaidų. Tad, be šių bendrų prielaidų, teisės pagalbos ir jos apimtys taisyklių, direktyvoje nenumatoma jokių kokybės elementų.

Tiesioginių teisinės pagalbos kokybės reikalavimų nenumatyta ir neseniai priimtoje direktyvoje 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui³⁶. Ši direktyva detaliau reguliuoja tik pačią priegą prie teisinės pagalbos, t. y. teisės į advokatą apimtį ir šios teisės įgyvendinimo sąlygas. Dėl teisinės pagalbos kokybės reikia pasakyti, kad direktyvoje tik pakartojamas bendras principas, kad teisė į advokatą turi užtikrinti veiksmingą teisių gynybą, o kartu reikalaujama, kad ši teisė būtų suteikta „nepagrįstai nedelsiant“³⁷.

Vienintelis ES dokumentas, kuriame yra kiek daugiau nuorodų į teisinės pagalbos kokybę, yra 2013 m. Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese³⁸. Šia rekomendacija siekiama sustiprinti įtariamųjų arba kaltinamųjų ir pagal Europos arešto orderį prašomų išduoti asmenų teisę į teisinę pagalbą baudžiamajame procese papildant direktyvoje 2013/48/ES nustatytą teisę turėti advokatą ir padarant ją veiksmingesnę.

Visų pirma rekomendacijos antrame skyriuje trumpai nurodoma, kad sprendimai dėl teisinės pagalbos suteikimo turėtų būti priimti operatyviai nepriklausomos kompetentingos institucijos ir per tokį laikotarpį, kuris leistų įtariamiesiems arba kaltinamiesiems ir prašomiems išduoti asmenims veiksmingai ir iš esmės pasirengti gynybai (14 punktas). Trečiame skyriuje, skirtame būtent teisinės pagalbos veiksmingumui ir kokybei, numatyta, kad teisinė pagalba turi būti „aukštos kokybės, kad būtų užtikrintas proceso teisingumas“. Šiuo tikslu valstybėse narėse turėtų veikti sistemos, kuriomis užtikrinama teisinę pagalbą teikiančių advokatų darbo kokybė (17 punktas), taip pat mechanizmai, leidžiantys kompetentingoms institucijoms pakeisti teisinę pagalbą teikiančius advokatus arba pareikalauti iš jų vykdyti įsipareigojimus, jei šie nesuteikia tinkamos pagalbos (18 punktas). Toliau trumpai paminima, kad kiekvienoje valstybėje narėje turėtų būti sukurta teisinę pagalbą teikiančių advokatų akreditavimo sistema (19 punktas) ir nustatyti akreditavimo kriterijai „atsižvelgiant į gerąją praktiką“ (20 punktas). Be to, rekomenduojama vykdyti teisinę pagalbą baudžiamajame procese administruojančių asmenų ir šią pagalbą teikiančių advokatų mokymus (21–22 punktai), o jų akreditavimas turėtų būti kuo glaudžiau susietas su tęstinio profesinio mokymo prievole (23 punktas). Galiausiai rekomendacijoje skatinama atsižvelgti į teisinės pagalbos gavėjų pageidavimus, kai yra parenkamas advokatas arba siekiama užtikrinti atstovavimo tęstinumą proceso metu (24–25 punktai).

³⁵ OL L 026, 31/01/2003 p. 41–47.

³⁶ OJ L 294, 6/11/2013, p. 1.

³⁷ Direktyvos 3 straipsnio 2 dalis. Kartu reikia pabrėžti, kad jokių tiesioginių nuorodų į teisinės pagalbos kokybę nėra ir Komisijos pasiūlyme Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvai dėl laikinosios teisinės pagalbos įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, ir teisinės pagalbos vykdančios Europos arešto orderio procedūrą COM/2013/0824 final – 2013/0409 (COD).

³⁸ OJ C 378, 24/12/2013, p. 11–14.

Nesunku pastebėti, kad ši Komisijos rekomendacija atkartoja kai kuriuos JT principų ir gairių dokumente įtvirtintus reikalavimus³⁹, o iš dalies ir EŽTT praktiką šioje srityje. Vis dėlto, priešingai nei siekta, ji nesukūrė išsamios teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo sistemos. Viena vertus, siūlomos taisyklės gana lakoniškos ir neaiškios turinio požiūriu. Kita vertus, neįtraukti svarbūs kokybės elementai, susiję su teisinės pagalbos teikimo administravimu, teisinės pagalbos teikėjų motyvavimo, priežiūros ir atsakomybės sistema, teisinės pagalbos teikimu specifinėms pažeidžiamoms grupėms ir kt. Galiausiai reikia pažymėti, kad ši Komisijos rekomendacija nėra teisiškai privaloma, o tai dar labiau susilpnina jos veiksmingumą gerinant valstybėse narėse teikiamos teisinės pagalbos kokybę.

Kaip matome, aptarti ES teisės aktai ir dokumentai iki galo neleidžia atsakyti į klausimą, kokie teisinės pagalbos kokybės standartai pripažįstami ES. Toks neaiškumas apunkina ne tik valstybių narių teisinės pagalbos kokybės standartų derinimą ir tolesnį plėtojimą, bet ir aukščiausią teisinę galią turinčios ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio, reikalaujančio užtikrinti teisę į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą, *inter alia*, ir per nemokamą teisinę pagalbą (šio straipsnio 3 dalis), taikymą ES teisės įgyvendinimo srityse. Remiantis chartiją rengusio konvento prezidiumo išaiškinimais, chartijos 47 straipsnis iš esmės grindžiamas EŽTK ir EŽTT praktika. Pagal chartijos 52 straipsnio 3 dalį, chartijoje nurodytų teisių, atitinkančių EŽTK garantuojamas teises, esmė ir taikymo sritis yra tokia kaip nustatyta EŽTK, nors ši nuostata ir nekluduoja ES teisėje numatyti didesnę apsaugą. Tad ES teisinės pagalbos kokybės standartų paieškas reikia tęsti apžvelgiant ir įvertinant EŽTT praktiką teisinės pagalbos byloje.

3. EŽTT indėlis į teisinės pagalbos kokybės standartų plėtojimą

EŽTT yra ne kartą konstatavęs pažeidimų tais atvejais, kai teikiama teisinė pagalba buvo netinkamos kokybės⁴⁰, tačiau dauguma šio teismo bylų vis dėlto buvo susijusios su pačios teisės į teisinę pagalbą apimtimi⁴¹, taip pat su asmens išteklių⁴² ir pagalbos pagrįstumo vertinimu⁴³.

Kalbant konkrečiai apie teisinės pagalbos kokybę, visų pirma reikia prisiminti EŽTT sprendime *Kasamanski prieš Austriją* suformuluotą principą, kad valstybės pareiga suteikti nemokamą teisinę pagalbą nėra įvykdoma vien paskiriant valstybės finansuojamą advokatą⁴⁴. Reikia užtikrinti, kad teisinė pagalba būtų *praktiška* ir *veiksminga*. Kartu Teismas pabrėžė, kad valstybė negali būti atsakinga už kiekvieną nemokamai paskirto advokato nusižengimą, nes teisminė gynyba iš esmės yra gynėjo ir ginamojo reikalas. Tačiau tais atvejais, kai teisinės pagalbos teikėjas nesuteikia veiksmingos gynybos ir tai tampa akivaizdu ar kitokiu būdu žinoma atsakingoms institucijoms, jos turi pareigą įsikišti⁴⁵. Teismas taip pat yra nurodęs, kad priešingu atveju kaltų padarinių, kurie būtų nepagrįsti ir nesuderinami su EŽTK 6 straipsniu, užtikrinančiu teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, o pati nemokama teisinė pagalba daugeliu atvejų taptų bergždžia⁴⁶.

³⁹ UN-Doc A/RES/67/187. Ypač žr. 2, 7, 13 principus ir 15 gairę.

⁴⁰ 1980 m. gegužės 13 d. sprendimas byloje *Artico v. Italy* (peticijos Nr. 6694/74); 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje *Kamasinski v. Austria* (peticijos Nr. 9783/82); 1998 m. balandžio 21 d. sprendimas byloje *Daud v. Portugal* (peticijos Nr. 22600/93); 2002 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Czekalla v. Portugal* (peticijos Nr. 38830/97); 2006 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje *Sannino v. Italy* (peticijos Nr. 30961/03); 2008 m. spalio 7 d. sprendimas byloje *Bogumil v. Portugal* (peticijos Nr. 35228/03); 2012 m. birželio 19 d. sprendimas byloje *Moldoveanu v. Romania* (peticijos Nr. 4238/03).

⁴¹ 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje *Salduz v. Turkey* (peticijos Nr. 36391/02); 2002 m. birželio 20 d. sprendimas byloje *Berlinski v. Poland* (peticijos Nr. 27715/95 ir 30209/96).

⁴² 1983 m. balandžio 25 d. sprendimas byloje *Pakelli v. Germany* (peticijos Nr. 8398/78).

⁴³ 1991 m. gegužės 24 d. sprendimas byloje *Quaranta v. Switzerland* (peticijos Nr. 12744/87).

⁴⁴ Taip pat žr. 2010 m. spalio 4 d. sprendimą byloje *Pavlenko prieš Rusiją* (peticijos Nr. 42371/02), p. 99.

⁴⁵ 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje *Kamasinski v. Austria* (peticijos Nr. 9783/82), p. 65.

⁴⁶ 1980 m. gegužės 13 d. sprendimas byloje *Artico v. Italy* (peticijos Nr. 6694/74), p. 33.

Kai paskirto gynėjo pažeidimai yra objektyviai akivaizdūs, teisinės pagalbos gavėjas neprivalo imtis aktyvių veiksmų šiems pažeidimams atskleisti. Sprendime *Sannino prieš Italiją* nacionalinis teismas pareiškėjui paskyrė skirtingus gynėjus, kurie buvo nepasirengę ir nesusipažinę su jo byla. EŽTT nusprendė, kad šioje situacijoje Italijos teismas neužtikrino veiksmingos pareiškėjo gynybos, net jei šis oficialiai nesiskundė⁴⁷.

Atstovavimo pareigų neatlikimas

Paskirto gynėjo atstovavimo pareigų neatlikimas paprastai pripažįstamas akivaizdžiu EŽTK pažeidimu. Garsioje EŽTT byloje *Artico prieš Italiją* paskirtas advokatas nuo pradžių atsisakė atstovauti teisinės pagalbos gavėjui remdamasis užimtumu ir sveikatos sutrikimais. Nepaisant to, vyriausybė neužtikrino šio advokato pakeitimo kitu gynėju. EŽTT konstatavo EŽTK 6 straipsnio 3 dalies pažeidimą nuroydamas, kad tais atvejais, kai paskirtas advokatas negali atlikti savo pareigų ir valstybė apie tai sužino, ji privalo arba jį pakeisti, arba užtikrinti, kad šis įvykdytų atstovavimo pareigas⁴⁸. Palyginti galima pažymėti, kad panašiomis aplinkybėmis JT Žmogaus teisių komitetas pripažino Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio pažeidimą, kai paskirtas gynėjas nepasirodė teisinės pagalbos gavėjo apklausoje sulaikymo įstaigoje, nuroydamas, kad pakto valstybės narės privalo užtikrinti veiksmingą teisinės pagalbos gavėjų atstovavimą⁴⁹.

Netinkamas atstovavimo pareigų atlikimas

EŽTT yra pripažinęs akivaizdų teisinės pagalbos principų pažeidimą, reikalaujantį valstybės įsikišimo tais atvejais, kai paskirti advokatai netinkamai vykdo savo pareigas. Sprendime *Falcao dos Santos prieš Portugaliją* paskirtas advokatas dalyvavo teismo posėdyje, bet visą laiką tylėjo, neatliko kryžminės liudytojų apklausos ir nesiėmė kitų gynybos funkcijų ginamojo naudai. Šis keletą kartų skundė savo advokatą valstybės institucijoms, bet šios nesiėmė veiksmų, todėl EŽTT pripažino, kad Portugalija neužtikrino pareiškėjui realios teisinės pagalbos ir nesiėmė atitinkamų veiksmų situacijai ištaisyti⁵⁰. EŽTT yra taip pat nurodęs, kad valstybės turi dar griežčiau prižiūrėti teisinės pagalbos neįgaliems asmenims teikėjus, kad asmenims būtų suteikta tinkama ir veiksminga teisinė pagalba⁵¹.

Interesų konfliktai

Akivaizdus EŽTK pažeidimas būtų pripažįstamas ir tais atvejais, kai teikiant teisinę pagalbą kyla interesų konfliktas. Sprendime *Moldoveanu prieš Rumuniją* trys bendraatsakoviai buvo atstovaujami to paties valstybės paskirto advokato, nepaisant to, kad jų interesai byloje buvo skirtingi (du iš jų norėjo pripažinti kaltę, o trečiasis ją kategoriškai neigė). EŽTT konstatavo, kad Rumunija privalėjo įsikišti ir panaikinti šį interesų konfliktą⁵².

Nepasitenkinimas paskirto advokato darbu

EŽTT praktikoje bendras ginamojo nepasitenkinimas paskirto advokato darbu ar nereikšmingos advokato klaidos nesukelia EŽTK valstybės narės atsakomybės. Sprendime *Kamasinski prieš Austriją* pa-

⁴⁷ 2006 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje *Sannino v. Italy* (peticijos Nr. 30961/03), p. 51. Taip pat žr. *Legal Aid in Europe: Minimum Requirements under International Law. Open Society Justice Initiative*, 2015, p. 9 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/ee-legal-aid-standards-20150427.pdf>>.

⁴⁸ 1980 m. gegužės 13 d. sprendimas byloje *Artico v. Italy* (peticijos Nr. 6694/74), p. 33.

⁴⁹ Žr.: 2002 m. spalio 14 d. išvada *Borisenko v. Hungary* (UNHRC), U.N. Doc. CCPR/C/76/D/852/1999, p. 7.5. Taip pat žr.: *Legal Aid in Europe: Minimum <...>*.

⁵⁰ 2012 m. liepos 3 d. sprendimas byloje *Falcao dos Santos v. Portugal* (peticijos Nr. 50002/08), p. 45.

⁵¹ 2015 m. vasario 19 d. sprendimas byloje *M.S. v. Croatia* (peticijos Nr. 36337/10), p. 154–156.

⁵² 2012 m. birželio 19 d. sprendimas byloje *Moldoveanu v. Romania* (peticijos Nr. 4238/03), p. 75.

reiškėjas skundėsi paskirto advokato darbo kokybe, tačiau kitaip nei sprendime *Artico prieš Italiją*, šioje byloje advokatas ėmėsi tam tikrų gynybos veiksmų (lankė ginamąjį įkalinimo įstaigoje, rašė skundus jo vardu ir kt.). Todėl net jei ir buvo galima sukritikuoti tam tikrus advokato veiksmus, EŽTT nepripažino Konvencijos pažeidimo dėl veiksmingos teisinės pagalbos nesuteikimo⁵³.

Kita vertus, būta bylų, kur EŽTT priėjo prie skirtingos išvados. Sprendime *Czekalla prieš Portugaliją*⁵⁴ paskirtas advokatas nesilaikė „paprastos ir grynai formalios“ taisyklės teikdamas apeliacinį skundą, ir dėl to skundas buvo atmestas ir pažeidžiamai grupei priklausęs ginamasis buvo nuteistas ilgai laisvės atėmimo bausmei. EŽTT konstatavo, kad valstybė negali būti atsakinga už kiekvieną gynybos trūkumą ar gynėjo klaidą, tačiau tam tikromis aplinkybėmis neatsargus formalių taisyklių nesilaikymas negali būti prilygintas paprastam trūkumui, ypač kai dėl tokio neatsargumo ginamasis netenka teisminės gynybos priemonės. Pažymėtina, kad prie panašios išvados yra priėjęs ir JT Žmogaus teisių komitetas – jis yra nusprendęs, kad valstybė negali būti atsakinga už gynėjo nepasirengimą bylai ar jo klaidas, išskyrus atvejus, kai valstybė nesuteikia gynybai pakankamai laiko pasirengti bylai arba kai nacionaliniam teismui turėjo būti akivaizdu, jog gynėjo elgesys prieštaravo teisingumo interesams⁵⁵.

Pakankamo laiko ir sąlygų pasirengti gynybai nesuteikimas

EŽTT ne vieną kartą yra nusprendęs, kad pakankamo laiko ir sąlygų pasirengti gynybai nesuteikimas yra EŽTK 6 straipsnio 3 dalies pažeidimas. Akivaizdu, kad laiko ir sąlygų pasirengti gynybai stoka turi tiesioginių neigiamų padarinių teisinės pagalbos kokybei ir veiksmingumui. Byloje *Daud prieš Portugaliją* nemokamas advokatas buvo paskirtas likus 3 dienoms iki teismo posėdžio sudėtingoje byloje pradžios. EŽTT konstatavo, kad valstybės institucijoms turėjo būti akivaizdu, jog paskirtas advokatas neturėjo laiko pasirengti bylą nagrinėti ir šios turėjo įsikišti siekiant užtikrinti kokybišką teisinę pagalbą⁵⁶. Panašioje byloje, kurioje paskirtas advokatas atsisakė atstovauti likus kelioms dienoms iki teismo posėdžio, ir buvo paskirtas kitas advokatas, EŽTT pabrėžė, kad tokiais atvejais patys teismai turi imtis iniciatyvos, pavyzdžiui, atidėti bylos nagrinėjimą⁵⁷.

Lyginamuju požiūriu įdomu pažymėti, kad pareiga suteikti pakankamai laiko ir sąlygų teisei pagalbai patvirtinama ir dar labiau išplečiama JT principų ir gairių dokumento 7 principe⁵⁸. Jame numatyta, kad veiksminga teisinė pagalba, *inter alia*, apima neribotą sulaikytų asmenų prieigą prie teisinės pagalbos teikėjų, susižinojimo tarp jų slaptumą, prieigą prie bylos medžiagos ir pakankamą laiką ir sąlygas pasirengti gynybai.

Teisė pasirinkti gynėją

Teisinės pagalbos kokybė, be kita ko, priklauso ir nuo to, kas paskiriamas teisinės pagalbos teikėju (gynėju). Labai svarbu užtikrinti ginamojo galimybę pasirinkti tinkamą gynėją, kuris geriausiai atstovautų jo interesams. EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte aiškiai nurodoma, kad asmuo turi teisę pasirinkti gynėją. Vis dėlto EŽTT yra nurodęs, kad ši teisė nėra absoliuti. Ji gali būti ribojama teisingumo interesais. Sprendime *Croissant prieš Vokietiją* EŽTT konstatavo, kad nacionaliniai teismai turi atsižvelgti į ginamojo pageidavimus skiriant nemokamą gynėją, tačiau šių pageidavimų galima netenkinti, jei tam yra „svarbios ir pakankamos priežastys“, susijusios su teisingumo interesais⁵⁹.

⁵³ 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje *Kamasinski v. Austria* (peticijos Nr. 9783/82), p. 71.

⁵⁴ 2002 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Czekalla v. Portugal* (peticijos Nr. 38830/97).

⁵⁵ 1999 m. balandžio 8 d. išvada *Smith and Stewart v. Jamaica* (UNHRC), U.N. Doc. CCPR/C/65/D/668/1995, p. 7.2.

Taip pat žr. *Legal Aid in Europe: Minimum* <...>

⁵⁶ 1998 m. balandžio 21 d. sprendimas byloje *Daud v. Portugal* (peticijos Nr. 22600/93), p. 42.

⁵⁷ 2008 m. spalio 7 d. sprendimas byloje *Bogumil v. Portugal* (peticijos Nr. 35228/03), p. 49.

⁵⁸ UN-Doc A/RES/67/187.

⁵⁹ 1992 m. rugsėjo 25 d. sprendimas byloje *Croissant v. Germany* (peticijos Nr. 13611/88), p. 29.

Vėlesnėje praktikoje EŽTT dar labiau susiaurino ginamojo teisę pasirinkti gynėją. Štai sprendime *Lagerblom prieš Švediją*⁶⁰ EŽTT atmetė Suomijos piliečio skundą, kad šiam nebuvo paskirtas suomiškai kalbantis advokatas, nes byloje buvo duomenų, jog jis turėjo pakankamas švedų kalbos žinias ir jam buvo suteiktos pakankamos vertėjų paslaugos, kurios leido veiksmingai dalyvauti procese. EŽTT taip pat pateisina EŽTK narių teisinėse sistemose įtvirtintus įvairius advokatų veiklos ribojimus, kurie suvaržo teisinės pagalbos gavėjo teisę pasirinkti gynėją, pvz., leidimą tik tam tikros kvalifikacijos advokatams dalyvauti kasacinio teismo posėdžiuose⁶¹ ir draudimą atstovauti teismo procese asmenims, kurie nėra advokatai⁶². Nutarime *Ramon Franquesa Freixas prieš Ispaniją* EŽTT atmetė pareiškėjo skundą, kad jam atstovauti baudžiamojoje byloje buvo paskirtas darbo teisėje besispecializuojantis advokatas. EŽTT tiesiog nurodė, kad pareiškėjo teisė pasirinkti advokatą nėra absoliuti ir nepateikė įtikinamų įrodymų, jog advokatas buvo nekompetentingas⁶³. Galima teigti, kad EŽTT gana siaurai interpretuoja teisinės pagalbos gavėjo teisę pasirinkti gynėją. Vietoj konkrečių teisinės pagalbos teikėjų nustatymo taisyklių, Teismas vertina bendrą teisės į teisingą bylos nagrinėjimą užtikrinimą⁶⁴.

Atsižvelgiant į aptartą EŽTT praktiką, galima daryti išvadą, kad iki šiol EŽTT nėra aiškiai atsakęs į klausimą, kas yra *praktiška* ir *veiksminga* teisinė pagalba. Kokius reikalavimus valstybė turi įvykdyti, kad teisinė pagalba būtų iš tiesų veiksminga? EŽTT suformuluoti teisinės pagalbos kokybės reikalavimai laikytini reakcija į atskirose bylose kilusias ir su teisinės pagalbos kokybe susijusias problemas. Teismas teisinės pagalbos bylose paprastai apsiriboja bendrais teiginiais apie teisinę pagalbą ir jos apimtį, taip palieka plačią interpretavimo laisvę nacionaliniams teismams ir valdžios institucijoms⁶⁵. Šiuo kontekstu net galima įžvelgti tam tikrų prieštaravimų. Viena vertus, EŽTT pabrėžia praktiškos ir veiksmingos teisinės pagalbos svarbą ir numato tam tikrus minimalius teisinės pagalbos gavėjo tinkamo atstovavimo procese ir pasirengimo bylai reikalavimus, kita vertus, jis suteikia EŽTK valstybėms gana plačią diskreciją parinkti teisinės pagalbos teikėjus ir vengia nuodugnesnio paskirtų gynėjų pasirengimo ir pačių teisinės pagalbos sistemų EŽTK valstybėse ir jų adekvatumo užtikrinant teisę į veiksmingą teisinę gynybą įvertinimo.

Daugelio svarbių kokybės aspektų, tokių kaip antai paskirtų atstovų (gynėjų) kvalifikacija ir pa(si)ngimas teisinės pagalbos darbui, motyvavimo ir atsakomybės sistema, bendradarbiavimo su ginamuoju ir institucijomis kokybė, teisinės pagalbos administravimo ir priežiūros sistemos adekvatumas, EŽTT savo praktikoje iš esmės nėra nagrinėjęs, nors turėjo ne vieną galimybę tai padaryti formuluodamas platesnius, struktūrinius reformų reikalavimus teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo srityje. Tad galima daryti išvadą, kad EŽTT praktika tik iš dalies prisidėjo prie teisinės pagalbos kokybės standartų kūrimo⁶⁶.

4. Teisinės pagalbos kokybės elementų sisteminimo bandymai

Atsižvelgiant į pirmiau aptartus ES ir tarptautinius dokumentus ir EŽTT praktiką, galima pabandyti apibendrinti ir susisteminti pagrindinius teisinės pagalbos kokybės elementus, net jei kai kuriuos jų

⁶⁰ 2003 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Lagerblom v. Sweden* (peticijos Nr. 26891/95), p. 60–62.

⁶¹ 2002 m. liepos 26 d. sprendimas byloje *Meflah and Others v. France* (peticijos Nr. 32911/96, 35237/97 ir 34595/97), p. 42–44.

⁶² 2005 m. sausio 20 d. sprendimas byloje *Mayzit v. Russia* (peticijos Nr. 63378/00), p. 70–71.

⁶³ 2000 m. lapkričio 21 d. nutarimas byloje *Ramon Franquesa Freixas v. Spain* (peticijos Nr. 53590/99).

⁶⁴ 2015 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Dvorski v. Croatia* (peticijos Nr. 25703/11), p. 107–108. Taip pat žr. *Legal Aid in Europe: Minimum <...>*.

⁶⁵ Taip pat žr. Commission Staff Working Document, Impact <...>, 4.1.1. punkto 10 pastraipą.

⁶⁶ Kitas klausimas, kuris lieka už šio tyrimo ribų, yra tai, kiek EŽTK valstybės narės taiko EŽTT jau suformuluotus teisinės pagalbos kokybės reikalavimus ir kiek jie prisidėjo prie EŽTK valstybių nacionalinių teisės sistemų derinimo šioje srityje. Plačiau apie šią problematiką žr. Commission Staff Working Document, Impact <...>, 4.1.1. punktą.

sudėtinga atskirti nuo pačios teisės į teisinę pagalbą apimties ir bendrų įgyvendinimo sąlygų. Tai gali padėti ne tik geriau atskleisti pačios teisinės pagalbos kokybės sampratą, bet ir palengvinti tolesnių reformų šioje srityje modeliavimą.

Iš esmės galima išskirti tiesioginius ir netiesioginius teisinės pagalbos kokybės elementus, neatsižvelgiant į teikiamos pagalbos tipą, sritį ar stadiją. Tiesioginiai kokybės elementai apima pačių nemokamų teisinių paslaugų pobūdį, turinį ir kokybines savybes, įskaitant paslaugų išsamumą, atitiktį teisinės pagalbos gavėjo interesams ir jų efektyvumą siekiant norimo rezultato. Prie jų galima atitinkamai priskirti operatyvų teisinės problemos identifikavimą, jai spręsti būtinų faktų, įrodymų ir teisės aktų surinkimą, adekvačių taktinių ir strateginių veiksnių parinkimą (ypač bylinėjimosi stadijoje)⁶⁷. Prie tiesioginių elementų taip pat galima priskirti teisinės pagalbos gavėjo pasitikėjimo pagalbos teikėju ir jų bendradarbiavimo lygį, nes šie aspektai yra svarbūs užtikrinant paslaugų kokybę.

Netiesioginiams teisinės pagalbos kokybės elementams priskirtinas platus spektras priemonių, sudarančių sąlygas užtikrinti išsamios, prie teisinės pagalbos gavėjo interesų priderintos bei į veiksmingumą ir rezultatą orientuotos teisinės pagalbos teikimą. Kitaip tariant, šios priemonės sukuria aplinką, leidžiančią teikti aukštos kokybės teisinę pagalbą. Netiesiogines teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo priemones toliau galima skirstyti į tas, kurios yra skirtos: (i) teisinės pagalbos teikėjui ir jam pa(si)rengti ir (ii) teisinės pagalbos administravimo ir teikimo sistemai.

Pirmai kategorijai (i) priklausytų minėtos teisinės pagalbos teikėjų atrankos (akreditavimo) ir įvadinio ir (ar) tęstinio mokymo, skirto užtikrinti aukštą paslaugų kokybę, priemonės. Nors šiame straipsnyje dėl ribotos apimties nėra galimybės įvertinti valstybių pasirinktų teisinių paslaugų teikėjų atrankos (akreditavimo) ir mokymo modelių, pakanka pabrėžti, kad jie yra labai įvairūs – bendro standarto šiuo klausimu nėra. Vis dėlto, neatsižvelgiant į teikėjų tipą⁶⁸, būtina užtikrinti, kad jie būtų tinkamai atrinkti ir paruošti teikti jų kvalifikacijos ir pasirengimo lygį atitinkančias paslaugas.

Antrai kategorijai (ii) galima priskirti grupę teisinės pagalbos administravimo ir teikimo sąlygų, darančių įtaką teisinės pagalbos kokybei. Visų pirma pabrėžtina teisinės pagalbos sistemos finansavimo svarba. Tarptautiniuose dokumentuose ir studijose atskleidžiamas aiškus teisinės pagalbos teikėjų ir pačios sistemos finansavimo bei šios pagalbos kokybės ryšys⁶⁹. Tinkamas finansavimas yra būtinas ne tik kaip viena iš pagrindinių teisinės pagalbos teikėjų motyvavimo kokybiškam darbui formų, bet ir tam, kad galėtų normaliai veikti įprasti kokybės užtikrinimo ir jos kontrolės mechanizmai.

Šiai kategorijai taip pat priklausytų teisinės pagalbos teikimo sąlygos, darančios įtaką kokybei. Čia visų pirma turimas omenyje teisinės pagalbos administratoriaus sprendimų suteikti pagalbą priėmimo operatyvumas ir kokybė. Apie būtinybę užtikrinti pakankamą laiką pasirengti gynybai laiku paskiriant gynėją aiškiai užsimenama minėtoje Komisijos rekomendacijoje dėl teisinės pagalbos baudžiamajame procese, tiek ir JT principų ir gairių dokumente. Kita vertus, pastarajame dokumente (7 principas) pabrėžiama ir kitų teisinės pagalbos teikimo sąlygų svarba – neribojama gynėjo prieiga prie ginamojo ir prie bylos dokumentų, tinkamas sąlygas pasirengti gynybai, gynėjo ir ginamojo bendravimo slaptumas⁷⁰.

Galiausiai paminėtinas EŽTT plėtotas principas atsižvelgti (kiek tai įmanoma) į teisinės pagalbos gavėjo pageidavimus parenkant gynėją kaip dar viena teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo priemo-

⁶⁷ Panašiai žr.: TRUDE, A.; GIBBS, J. *Review of quality issues in legal advice: measuring and costing quality in asylum work*. ICAR, City University, London, [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.refworld.org/pdfid/4c6249a52.pdf>>; p. 7–10.

⁶⁸ Teisinės pagalbos teikėjais, atsižvelgiant į valstybės ir teisinės pagalbos tipą, gali būti advokatai, specialios valstybinės ar savivaldybių įstaigos ir jose dirbantys asmenys, teismų tarnautojai, nevyriausybinės organizacijos, universitetų teisės klinikos, savanoriai ir kt.

⁶⁹ Pvz., TRUDE, A.; GIBBS, J. *Review <...>*, p. 4; ir Green Paper from the Commission – Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross – border litigant. COM/2000/0051 final, F punktas.

⁷⁰ JT principų ir gairių dokumento 7 principas.

nių. Daugelis dalis minėtų principų taikytina bylinėjimosi studijoje, tačiau teisinės pagalbos teikimo sąlygų įtaka kokybei yra aktuali ir ikiteisminėmis situacijomis.

Ne mažiau svarbi teisinės pagalbos kokybei yra šios pagalbos priežiūros ir vertinimo sistema. Vėlgi nėra bendro standarto, kaip ji turėtų atrodyti. Tačiau galima sutikti, jog tam, kad būtų užtikrinta gera paslaugų kokybė, būtina jų teikimo kontrolė. Visų pirma reikia užtikrinti pačių teisinės pagalbos teikėjų priežiūrą ir sukurti jų vertinimo ir atsakomybės mechanizmus, pvz., atveriant galimybę skųstis jų darbo kokybe, vykdant jų darbo įvertinimą⁷¹. Kita vertus, būtina bendresnė teisinės pagalbos sistemos veikimo ir kokybės stebėseną. Šioje srityje gali būti vykdomos teisinės pagalbos gavėjų, teikėjų ir kitų šiame procese dalyvaujančių subjektų apklausos, vertinami statistiniai duomenys, atliekamos studijos specifiniais klausimais.

Galiausiai kalbant apie kokybę negalima pamiršti teisinės pagalbos teikėjų nepriklausomybės svarbos, ypač bylinėjimosi studijoje. Būtynybė užtikrinti advokato galimybę atlikti savo darbą „laisvai ir nepriklausomai, be valstybės institucijų įsikišimo“ pabrėžiama ir minėtame JT principų ir gairių dokumente. Tam tikros nepriklausomybės garantijos tame dokumente pripažįstamos ir teisinę pagalbą administruojančiai institucijai – ji turi būti laisva nuo politinių ar teismo institucijų kišimosi ir turi gauti priimti su teisine pagalba susijusius sprendimus, neatsižvelgiant į vyriausybę ar kitus subjektus⁷².

Išvados

1. Teisė į teisinę pagalbą yra viena iš esminių teisės į teisingumą įgyvendinimo priemonių asmenims, kurie neturi pakankamai lėšų ir galimybių išspręsti savo teisinę problemą. Teisei į teisinę pagalbą tampant visuotinai pripažįstama, tarptautiniu lygiu pradeda formuotis bendri minimalūs teisinės pagalbos standartai. Ilgą laiką šios teisės reguliavimas apsiribodavo jos apimties *ratione personae* bei *ratione materiae* apibrėžimu ir įgyvendinimo sąlygų nustatymu. Tik pastaraisiais metais daugiau dėmesio pradedama skirti teisinės pagalbos kokybės ir veiksmingumo klausimams.
2. Atliktas tyrimas parodė, kad ES teisėje nėra sukurta išsamios teisinės pagalbos kokybės užtikrinimo sistemos ar kokybės standartų katalogo. Teisinės pagalbos kokybė reguliuojama fragmentiškai keliuose teisiškai privalomuose ir neprivalomuose dokumentuose, daugiau dėmesio skiriant baudžiamajam procesui. Tai apsunkina valstybių narių sistemų, kurios išlieka itin skirtingos tiek teisinės pagalbos apimties, tiek kokybės požiūriu, derinimą šioje svarbioje srityje. Spragų visiškai neužpildo ir EŽTT, kurio praktika išlieka ribota ir suteikia plačią vertinimo diskreciją nacionaliniams teismams.
3. Vis dėlto iš visų ES teisės aktų, taip pat EŽTT praktikos ir tarptautinių dokumentų galima išvesti tam tikrą teisinės pagalbos kokybės elementų rinkinį, kuris leidžia ne tik geriau atskleisti jų turinį ir ryšį, bet ir turėtų palengvinti reformų modeliavimą šioje srityje. Siūlytina išskirti tiesioginius ir netiesioginius teisinės pagalbos kokybės elementus, neatsižvelgiant į teikiamos pagalbos tipą, sritį ar stadiją. Tiesioginiai elementai apima pačių nemokamų teisinių paslaugų pobūdį, turinį ir

⁷¹ Pasaulyje yra įvairių teisinės pagalbos teikėjų darbo vertinimo būdų. Vienu iš veiksmingiausių pastaruoju metu laikomas ekspertinis tam tikro atlikto darbo (baigtos bylos) vertinimas (angl. *peer review*). Kitaip nei išankstiniai teisinės pagalbos teikėjo išsilavinimo, patirties reikalavimai ar kvalifikaciniai egzaminai, kurie neatskleidžia teikiamų paslaugų kokybės, ekspertinis darbo vertinimas leidžia išsamiai įvertinti ne tik pačių paslaugų kokybę, bet ir svarbiausią aspektą – teikiamos pagalbos rezultatus. Plačiau apie tai žr. PATERSON, A. *Peer <...>*, p. 757; SHERR, A.; PATERSON, A. *Professional <...>*, p. 151. Pvz., Anglijoje ir Velse taikomas detalus teisinės pagalbos teikėjų – juridinių asmenų – standartas *Specialist Quality Mark Standard*, apimantis konkrečius reikalavimus teikėjui ir jo darbuotojams, nepriklausomą auditą ir darbo vertinimus bei nuolatinį teisinių paslaugų kokybės gerinimą. Plačiau žr. UK Legal Aid Agency quality standards, 2014. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<https://www.gov.uk/guidance/legal-aid-agency-quality-standards>>.

⁷² Jungtinių Tautų principų ir gairių dokumento 59 gairė.

kokybines savybes, įskaitant paslaugų išsamumą, atitiktį teisinės pagalbos gavėjo interesams ir jų efektyvumą siekiant norimo rezultato. Netiesioginiai teisinės pagalbos kokybės elementai sukuria „įgalinančią aplinką“, t. y. sudaro sąlygas užtikrinti kokybiškos teisinės pagalbos teikimą. Savo ruožtu netiesiogines kokybės užtikrinimo priemones toliau galima skirti į tas, kurios yra skirtos teisinės pagalbos teikėjui ir jam pa(si)rengti ir teisinės pagalbos administravimo ir teikimo sistemai. Akivaizdu, kad sėkmingai teisinės pagalbos sistemos funkcionuoti būtina derinti tiesioginius ir netiesioginius kokybės elementus.

LITERATŪRA

ES teisės aktai ir susiję dokumentai

1. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *OL C* 83, 2010 03 30, p. 389–403.
2. Tarybos reglamentas 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo ir vykdymo. *OJ L* 338, 23/12/2003, p. 1–29.
3. Tarybos reglamentas dėl jurisdikcijos išlaikymo prievolių srityje. *OJ L* 7, 10/1/2009, p. 1–79.
4. Tarybos direktyva 2003/8/EB dėl teisinės pagalbos tarptautiniuose ginčiuose. *OL L* 026, 31/01/2003, p. 41–47.
5. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese. *OL L* 280, 26/10/2010, p. 1.
6. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese. *OL L* 142, 2012 06 01, p. 1.
7. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui. *OJ L* 294, 2013 06 11, p. 1.
8. Tarybos rezoliucija dėl veiksmų plano, skirto įtariamųjų bei kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose teisėms sustiprinti. *OL C* 295, 2009 12 04, p. 1.
9. Komisijos pasiūlymas dėl Direktyvos dėl laikinosios teisinės pagalbos. COM(2013) 824 final.
10. Komisijos pasiūlymas Europos Parlamento ir Tarybos direktyvai dėl laikinosios teisinės pagalbos įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, ir teisinės pagalbos vykdančios Europos arešto orderio procedūrą. COM/2013/0824 final - 2013/0409 (COD).
11. Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamosiose bylose teisės į teisinę pagalbą. *OJ C* 378, 2013 12 24, p. 11–14.
12. Komisijos rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose. *OJ C* 378, 2013 12 24, p. 8–10.
13. Green Paper from the Commission – Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross – border litigant. COM/2000/0051 final.
14. Commission Staff Working Document, Impact Assessment Accompanying the Proposal for Measures on Legal Aid for Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. SWD/2013/0476 final.
15. Commission Staff Working Document, Executive Summary of the Impact Assessment Accompanying the document Directive of the European Parliament and of the Council on provisional legal aid for suspects or accused persons deprived of liberty and legal aid in European arrest warrant proceedings. SWD/2013/0477 final.

Tarptautiniai dokumentai

16. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002-08-02, nr. 77-3288.
17. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. *Valstybės žinios*, 2011-12-22, nr. 156-7390.
18. 1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą. *Valstybės žinios*, 2000-05-31, nr. 44-1251.
19. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice or „Beijing“ rules of 1985, adopted by General Assembly Resolution 40/33 of 29 November 1985.
20. Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990.
21. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 (2007), „Children’s rights in juvenile justice“.
22. Economic and Social Council Resolution 2007/24, International cooperation for the improvement of access to legal aid in criminal justice systems, particularly in Africa. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/ECOSOC_Resolution_2007_24.pdf>

23. Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo. *Valstybės žinios*, 1996-02-28, Nr. 18-459.
24. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990, United Nations, Treaty Series, vol. 2220, p. 3; Doc. A/RES/45/158.
25. UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, adopted by the United Nations General Assembly in December, 2012.
26. Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment. United Nations General Assembly Resolution No. 43/173 of 9 December, 1988.
27. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty United Nations General Assembly Resolution No. 45/113 of 14 December 1990.
28. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977.
29. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-07-21, Nr. 60-1501.
30. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.achpr.org/instruments/women-protocol/#8>>.
31. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of the African Court on Human and Peoples' Rights. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.achpr.org/instruments/court-establishment/>>.
32. American Convention on Human Rights. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-09]. Prieiga per internetą: <https://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm>.
33. Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Gabriela Knaul, 15/03/2013, A/HRC/23/43. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/23/43>.

EŽTT BYLOS

34. 1980 m. gegužės 13 d. sprendimas byloje *Artico v. Italy* (peticijos Nr. 6694/74).
35. 1983 m. balandžio 25 d. sprendimas byloje *Pakelli v. Germany* (peticijos Nr. 8398/78).
36. 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje *Kamasinski v. Austria* (peticijos Nr. 9783/82).
37. 1991 m. gegužės 24 d. sprendimas byloje *Quaranta v. Switzerland* (peticijos Nr. 12744/87).
38. 1992 m. rugsėjo 25 d. sprendimas byloje *Croissant v. Germany* (peticijos Nr. 13611/88).
39. 1998 m. balandžio 21 d. sprendimas byloje *Daud v. Portugal* (peticijos Nr. 22600/93).
40. 2000 m. lapkričio 21 d. nutarimas byloje *Ramon Franquesa Freixas v. Spain* (peticijos Nr. 53590/99).
41. 2002 m. birželio 20 d. sprendimas byloje *Berlinski v. Poland* (peticijos Nr. 27715/95 ir 30209/96).
42. 2002 m. liepos 26 d. sprendimas byloje *Meflah and Others v. France* (peticijos Nr. 32911/96, 35237/97 ir 34595/97).
43. 2002 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Czekalla v. Portugal* (peticijos Nr. 38830/97).
44. 2003 m. sausio 14 d. sprendimas byloje *Lagerblom v. Sweden* (peticijos Nr. 26891/95).
45. 2005 m. sausio 20 d. sprendimas byloje *Mayzit v. Russia* (peticijos Nr. 63378/00).
46. 2006 m. balandžio 27 d. sprendimas byloje *Sannino v. Italy* (peticijos Nr. 30961/03).
47. 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje *Salduz v. Turkey* (peticijos Nr. 36391/02).
48. 2008 m. spalio 7 d. sprendimas byloje *Bogumil v. Portugal* (peticijos Nr. 35228/03).
49. 2010 m. spalio 4 d. sprendimas *Pavlenko prieš Rusiją* (peticijos Nr. 42371/02).
50. 2012 m. birželio 19 d. sprendimas byloje *Moldoveanu v. Romania* (peticijos Nr. 4238/03).
51. 2012 m. liepos 3 d. sprendimas byloje *Falcao dos Santos v. Portugal* (peticijos Nr. 50002/08).
52. 2015 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Dvorski v. Croatia* (peticijos Nr. 25703/11).
53. 2015 m. vasario 19 d. sprendimas byloje *M.S. v. Croatia* (peticijos Nr. 36337/10).

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto sprendimai

54. 1999 m. balandžio 8 d. išvada *Smith and Stewart v. Jamaica* (UNHRC), U.N. Doc. CCPR/C/65/D/668/1995.
55. 2002 m. spalio 14 d. išvada *Borisenko v. Hungary* (UNHRC), U.N. Doc. CCPR/C/76/D/852/1999.

Specialioji literatūra

56. GRUODYTE, E.; KIRCHNER, S. Pro Bono Work vs. Legal Aid: Approaches to Ensuring Access to Justice and the Social Responsibility of the Attorney. *Baltic Journal of Law & Politics*, 2012, t. 5(2), p. 43–64.

57. GRUODYTE, E.; KIRCHNER, S. The Contribution of the European Charter of Human Rights to the Right to Legal Aid. Publikuota KERIKMAE, T. *Protecting Human Rights in the EU. Contraversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights*. Springer, 2014, p. 71–90.

58. KROLIENĖ, I. Valstybės garantuojama teisinė pagalba kaip teisės į teisminę gynybą užtikrinimo priemonė. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys* [elektroninis išteklius], 2010, p. 116–136.

59. MONTVYDIENĖ, I. Asmens turčinės padėties kriterijus suteikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą civilinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose. *Jurisprudencija*, 2007, t. 95(5).

60. PATERSON, A. Peer Review and Quality Assurance. *Clinical Law Review*, 2007, t. 13, p. 757.

61. PAURAITĖ, S. Valstybės garantuojamos pirminės teisinės pagalbos teikimo problemos. *Ekonomikos ir vadybos aktualijos* [elektroninis išteklius], 2010.

62. SHERR, A.; PATERSON, A. Professional Competence, Peer Review and Quality Assurance in England and Wales and in Scotland. *Alberta Law Review*, 2008, t. 45 (5), p. 151.

63. BARENDRECHT, M.; KISTEMAKER, L.; SCHOLTEN, H. J.; SCHRADER, R. Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice. HILL, 2014, p. 30 ir toliau. ([interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-09]. Prieiga per internetą: <http://www.hiil.org/data/sitemanagement/media/Report_legal_aid_in_Europe.pdf>).

64. DEVEREUX, A.; TUCKER, J.; MOORHEAD, R.; CAPE, E. *Legal Services Commission 'Quality Assurance for Advocates'*, Centre for Professional Legal Studies, Cardiff Law School, 2008.

65. MOORHEAD, R.; HARDING, R. *Quality and Access: Specialist and tolerance work under civil contracts*, Stationery Office. Norwich, 2004.

66. TRUDE, A.; GIBBS, J. *Review of quality issues in legal advice: measuring and costing quality in asylum work*. ICAR, City University, London, [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.refworld.org/pdfid/4c6249a52.pdf>>.

67. Widening Access to Justice: Quality of Legal Aid and New UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid. International Workshop Report, UNDP, 2013. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Legal%20Aid%20Workshop.pdf>>.

68. Legal Aid in Europe: Minimum Requirements under International Law. *Open Society Justice Initiative*, 2015, p. 9 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/ee-legal-aid-standards-20150427.pdf>>.

69. UK Legal Aid Agency quality standards, 2014. [interaktyvus. Žiūrėta 2016-04-11]. Prieiga per internetą: <<https://www.gov.uk/guidance/legal-aid-agency-quality-standards>>.

RIGHT TO LEGAL AID IN EUROPE

Agnė Limantė

Manfredas Limantas

S u m m a r y

The article analyses the regulation of the right to legal aid in international and EU law. Particular attention is paid to the search for legal aid quality standards in Europe, to their overview and critical assessment. The article claims that international and EU documents are increasingly focusing on the quality and effectiveness of legal aid services. Nevertheless, the EU has not yet developed a comprehensive legal aid quality assurance system, nor a catalogue of quality standards. These gaps are equally not filled by the European Court of Human Rights. On the basis of the researched materials, the authors suggest distinguishing between direct and indirect elements of legal aid quality and attempt to provide a set of relevant legal aid quality criteria that could be further elaborated and developed.

Įteikta 2016 m. balandžio 12 d.

Priimta publikuoti 2016 m. birželio 10 d.